

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVII

Уређивачки одбор:

др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаџић, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Кайиџић, Блаже Конески, др Тине Лоџар, др Александар Младеновић,
др Асим Пецо, др Милић Пешикан, др Живојин Ситанојчић, др Драго Ђујић

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1981

РЕСТРИКЦИЈА НАСУПРОТ АПОЗИЦИЈЕ: ДВЕ ВРСТЕ АТРИБУТА ИМЕНИЧКЕ СИНТАГМЕ¹

Овај чланак представља покушај семантичке интерпретације двеју врста атрибута који се појављују у словенској — и не само словенској — именичкој синтагми. Да узмемо по могућности најтипичнији пример: ради се о статусу, на пример, придевске конјункције *їладна и уморна* у реченицама као:

(1) *Гладна и уморна деца враїила су се кући.*

(1') *Деца, їладна и уморна, враїила су се кући.*

(1'') *Гладна и уморна, деца су се враїила кући.*

Наша интерпретација функционише у оквиру одређене теорије језика, чије ћемо принципе овде укратко изложити, уз дужан осврт на инвентар појмова и термина којима се служимо у нашој анализи.

Наша је теорија израсла на темељу такозване логичко-семантичке анализе природних језика. Она полази од генерализиране семантичке структуре минималног саопштења и труди се да одреди принципе формализације појединих компоненти те структуре у појединим језицима.²

ИСКАЗ, тј. минимално саопштење, схвата се ту као АКТУАЛИЗИРАНА ПРОПОЗИЦИЈА.

Под пропозицијом подразумевамо структуру коју конституише један ПРЕДИКАТ заједно са попуњеним позицијама АРГУМЕНТА који су њиме имплицирани. Тако на пример предикати *сїава* [неко], *їледа* [неко, нешїио], *чиїа* [неко, неки їлексїї], *їафа* [неко, нешїио саши-вено], *даје* [неко, неcome, нешїио], *види* [неко, нешїио, да . . .], *мисли* [неко, о нечему, да . . .] могу да конституишу пропозиције као {*Никола/деїе/їрад*} *сїава*, {*Ана/нека сїуденїска їруїа/свако у нашем їраду*} *їледа* {*изложбу/слику/уїакмицу* . . .}, *сїуденїї/дечак/моја млађа сесїїра* . . .} *мисли* {*о исїїиїу да ли ће їослужсїиїї/о излейїу хоће ли биїиї їнїїересанїїан/о оцу, да је неїраведно їосїїуїио* . . .}, итд.

¹ Надовезујемо се овде на ону терминолошку конвенцију која разликује реструктивне и апозитивне релативне реченице (ул. на пример К. POLANSKI, *Skladnia zdania zlozonego w języku*, Ossolineum 1967).

² Та је теорија нашироко разрађена у новој колективној пољској дескриптивној граматичи под редакцијом З. Тополињске (у штампи PWN), пре свега у њеном првом делу чији је аутор С. Каролак.

Актуализацију разумемо као информацију која повезује говорну ситуацију са ситуацијом саопштеном исказом. Референцијална и количинска процена именичке синтагме (= њена квантификација) спадају у саставне делове информације којом се остварује актуализација.

Примарно средство да се изрази предикат је глагол или придев, ређе именичка синтагма, док је примарна формализација аргумента именичка синтагма, ређе реченица.

Проблем који нас овде занима тиче се именичке синтагме, морамо, дакле, мало ближе разгледати њену семантичку и формалну структуру. Напоменућемо, пре свега, да је именичка синтагма формална синтаксичка јединица способна да буде одраз различитих семантичких компоненти исказа. Стога ми и нисмо у стању да је дефинишемо у терминима више споменутих семантичких компоненти исказа, тј. нисмо у стању да је дефинишемо преко њене комуникативне функције у тексту. Међутим, она је истодобно и самостална, оформљена јединица номинације: назива и/или указује на предмете (= материјалне предмете) и појаве о којима је реч у тексту. С обзиром на то њено својство, њој и можемо приписати уопштену семантичку структуру.

Као уопштени запис семантичке структуре именичке синтагме предлажемо формулу RQx , где је R референцијална квантификација, тј. информација која нам омогућује идентификацију предмета и/или појаве о којој је реч (= идентификацију објекта-референта одговарајуће именичке синтагме; термин РЕФЕРЕНТ биће и надаље употребљаван за све случајеве кад се има у виду овакво реферисање језичким средствима), Q је количинска процена, тј. информација о просторној и/или временској организацији дотичних предмета и/или појава дата у терминима више-мање конвенционалних јединица мера које дозвољавају да те предмете и/или појаве поставимо у релацију према аритметичком низу. Најзад x је предикатска садржина која одређује класе предмета и/или појава којима припадају референти одговарајућих синтагми. Да су та семантичка разграничења оправдана, видећемо приликом анализе следећих примера:

- (2) [Дај ми] *џих љеџ* *обичних оловки* *које сам јуче куџила*.
- (3) [Дошли су] *неки сџуденџи*.
- (4) [Треба да љонесеш баш] *ово*.

У примеру (2) садржину x , тј. класу предмета о чијим је представницима реч, одређује синтагма *обична оловка коју сам јуче куџила*; друга је ствар то што су у тој синтагми формализоване неке компоненте које служе актуализацији, а чији су експоненти наставак првог лица јединице и прилог *јуче*, и које од разматране именичке синтагме праве такозвану одређену дескрипцију. Информацију Q носи облик *љеџ*. Ту а) непопуњена синтагматска позиција назива мерних јединица говори о томе да су елементи именоване класе дискретни делови наше стварности, тј. да их можемо непосредно (= без претходног мерења) бројити (нулти експонент је у неку руку редундантан, пошто је одговарајућа информација обухваћена и у компоненти x); б) сам облик *љеџ* носи информацију о

количини елемената о којима реферише синтагма. На формалној разини облик *йеи* захтева да оно што је десно од њега стоји у генитиву плурала. Најзад, облик *йих* је у том контексту граматички обавезни експонент чињенице да синтагма у целини врши функцију одређене дескрипције. Другим речима: информација *R* је површински представљена помоћу средстава за актуализацију, а та средства захтевају присуство и граматичког (= семантички празног) експонента *йих*.

У примеру (3) садржина *x* формализована је основом облика *сйу-денйи*, док је наставак носилац информације *Q*, тј. информације о множинском карактеру референта. Семантичке импликације одсуства назива мерне јединице исте су као у примеру (2). Информација *R* садржи се у облику *неки* и своди се на констатацију о томе да је синтагма употребљена са референцијом, тј. да постоје представници скупа 'студент' који су такви да они, и само они, задовољавају одговарајућу релацију ('долази'); међутим, говорно лице не зна да их идентификује на било који други начин осим као аргументе те релације³. Другим речима: дотични студенти спомињу се у нашој синтагми као неидентификовани, иако индивидуализирани према другим елементима скупа 'студент', учесници релације која конституише исказ. Облик *неки*, уз информацију типа *R* носи и другу информацију актуализационог карактера, саопштава, наиме, да говорно лице није у стању да идентификује референте синтагме.

У примеру (4) имамо посла, пре свега, са секундарним експонентом информације типа *R*. Зависно од тога да ли врши деиктичку или анафорску службу, облик *ово* упућује директно на референт синтагме изван текста или на фрагмент текста где се тај референт експлицитно помиње. У првом се случају облик *ово* јавља просто као корелат геста, у другом тај је гест замењен одговарајућом организацијом контекста, тј. прекодиран у језичка (синтаксичка) изражајна средства. Осим информације типа *R*, облик *ово* формализује и другу информацију актуализационог карактера; наиме — у деиктичкој служби — информацију о просторној близини између говорног лица и референта синтагме, у анафорској — о просторној или (примарно) временској близини саме синтагме и фрагмента текста који је анафоризиран датом синтагмом.

Као што се види из наведених примера, формални експоненти садржина *R*, *Q* и *x* бивају у разним контекстима различити и улазе међусобно у различите граматичке односе. Да би могли те односе што прецизније описивати, предложимо и једну шему формалне структуре именичке синтагме. Биће то формула *C (M)*, где је *C* конститутивни члан (енг. *constitutive member*), тј. — према познатој Куриловичевој дефиницији⁴ — члан на који можемо да сведемо синтагму, а да се при том не промени њена синтаксичка функција, и који *ipso facto* представља синтагму у односима с другим синтаксичким јединицама (=сноси последице

³ Тачније — та је информација везана за облик *неки* у случају ако на вишем, реченичном, нивоу имамо посла са референцијално употребљеном пропозицијом, тј. са пропозицијом чија истинитост подлеже верификацији.

⁴ Уп. J. Kuryłowicz, *Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition*, *Studia Philosophica* III, 1948, cc. 203—209.

акомодације синтагме према другим синтаксичким јединицама), док је *М* допунски члан, модификатор конститутивног члана, тј. компонента чије је присуство у синтагми у принципу факултативно⁵. У језицима нашег типа *С* је именица, или тачније: именица је дефинисана у оквиру предлагане теорије као лексема чији облици могу бити конститутивни чланови именичких синтагми. Према детаљнијој категоријалној карактеристици, у тој се функцији могу јављати *nomina propria* (*Nprop*), *nomina personalia* (*Pron_{pers}*), *nomina demonstrativa* (*Pron_{dem}*), укључујући ту такозвано *demonstrativum generale* (сх *ѿо/ово/оно*) и такозвану персоналну заменицу трећег лица (сх *ѿај/овај/онај*); даље *nomina indefinita* (*Pron_{ind}*) типа сх *ѿѿо, ко, неѿѿо, неко, било ѿѿо, било ко*, итд. и заменице грађене на бази њих, помоћу негације, као сх *све, свако, сваѿѿа, ниѿѿа, нико*⁶ и, најзад, *nomina appellativa* (*Nap*). Дакле, у симболима:

$C \rightarrow Nprop \wedge Pron_{pers} \wedge Pron_{dem} \wedge Pron_{ind} \wedge Nap$

Допунски члан у именичкој синтагми може бити придев (*A*) или придевска синтагма (*AP*, уп. енг. *adjective phrase*) или подређена именичка синтагма (*NP* — *noun phrase*) или подређена (релативна) реченица (*S_R* — *relative sentence*). „Подређена” се схвата овде као „граматички акомодирана према конститутивном члану”. Примарни представници допунског члана (*М*) су придеви које ћемо разврстати у *nomina adiectiva* (*Pron_{adi}*) као што је сх *ѿај/овај/онај, неки, један, сав, сваки, ниједан, друѿи*, и сл. *adiectiva pronominalia* (*A_{pron}*) типа сх *мој, ѿвој, наш . . . , ѿкав . . . , nomina numeralia* (*Num*), која осим бројева, обухватају и прилоге као сх *неколико, ѿoliko, мноо, ѿуно, ѿар* и др., *adiectiva numeralia* (*A_{num}*), као сх *ѿрви, друѿи, ѿреѿи . . . , двојни, ѿројни . . . , двосѿруки, ѿросѿруки . . .*, даље деноминални и девербални придеви (*A_N* и *A_V*), најзад „класични” придеви који поседују такозвану граматичку категорију степена (тј. који формализују предикате способне за интензификацију — *A_{int}*). У симболичном приказу:

$M \rightarrow AP \wedge NP \wedge S_R$, где *AP* може да буде конституисана од $Pron_{adi} \wedge A_{pron} \wedge Num \wedge A_{num} \wedge A_N \wedge A_V \wedge A_{int}$. Две последње категорије примају и другостепене прилошке модификаторе (*D*).

У даљу анализу мораћемо увести још један појам, а то је НУКЛЕАРНА ИМЕНИЧКА СИНТАГМА (*NNP*). Да би дефинисали нуклеарну синтагму, морамо се послужити већ познатим појмовима обеју разина, како семантичке тако и формалне. Видели смо да информација *RQ* или има посебне (лексичке, морфолошке, синтаксичке, прозодијске) експоненте или је формализована (најчешће лексикализирана) заједно са информацијом типа *x*. Једно од строгих правила која сачињавају гра-

⁵ Уводимо клаузулу „у принципу”, јер — како што је доказала М. Ивић (уп. на пример М. Ivić, *Les causes semantiques du phenomene syntaxique nommé „determinant obligatoire”*, X-eme Congres International des linguistes, Bucarest 1967, Résumés . . . , п. 159), постоје и семантички мотивиране именичке синтагме са обавезним модификатором.

⁶ Све у споменутој интерпретацији добија парафразу: *није истина да ѿстоји неѿѿо ѿѿо не . . . , ниѿѿа — није истина да ѿстоји неѿѿо ѿѿо . . .*, на пример: *Сви су дошли*. „није истина да постоји неко ко није дошао”, и сл.

матику именичке синтагме гласи да експоненте RQ — ако их уопште можемо одвојити од експонената x (тј. ако представљају дискретне формалне јединице било морфолошког било синтаксичког нивоа) — теже ка почетку линеарног (временског или просторног) низа који представља именичка синтагма. Најједноставније речено, нуклеарна синтагма је то што остане кад се уклоне експоненти RQ — разуме се под условом да тај остатак сам по себи представља именичку синтагму. У терминима горе набројаних категоријалних представника S и M можемо рећи да јединице типа Nap , као и придевске синтагме конституисане од A_N , A_V или A_{int} ex definitione формализују једино садржину типа x . И, даље, да именичка синтагма, која обухвата Nap као конститутивни члан плус св. AP конституисане од $A_N/A_V/A_{int}$ као допунске чланове обухвата једну нуклеарну именичку синтагму. Да се вратимо горе наведеним примерима: у случају (2) нуклеарна синтагма у облику немаркираном у погледу информације RQ гласи *обична оловка коју сам јуче куйила*, у случају (3) она се своди на именицу *сијудениј*, док је у случају (4) једноставно и нема. Сводећи одговарајуће синтагме на облик такоређи речнички, категоријално немаркиран (= који није употребљен у конкретном исказу, тј. није актуализиран, односно није везан никаквим квантификатором) уједно смо нагласили да је нуклеарна синтагма један лингвистички конструкт сличне врсте као, на пример, лексема, тј. да је не налазимо у тексту као такву него увек у једном од њених синтагматских облика који може, али не мора, да буде идентичан немаркираном облику, онако исто као што и нађени у тексту облици једне флективне лексеме могу, но не морају, бити идентични са одредницом која ту лексему представља у речнику. Другим речима, у нашој интерпретацији, синтагме као један *млади сијудениј*, овај *млади сијудениј*, један од оних *младих сијуденаца*, неколико *младих сијуденаца*, *дејторца младих сијуденаца*, итд. представљају синтагматске варијанте нуклеарне синтагме *млади сијудениј* које су добијене путем квантификације (= уведене у зону активности одређених квантификатора). Те се варијанте разликују семантички у погледу RQ , док им је садржина x иста. Представљена слика је — разуме се — мало поједностављена, али ће, надам се, овом приликом бити довољна.

Као последњу уводну напомену рецимо још и то да ћемо се који пут у излагању нашег проблема служити примерима не само из српско-хрватског него и из македонског језика. Ово стога да би се боље уочило које су од уведених дистинкција семантичког, а које само формалног карактера.

Већ у уводном делу овога чланка, говорећи о међусобном односу компоненти R , Q и x у семантичкој структури именичке синтагме, служили смо се формулацијом да садржине R и Q , слично квантификатору, везују садржину x ; другим речима: да је компонента x доминирана од стране компоненти R и Q . Ова чињеница долази до изражаја и у формалној структури синтагме: није случајно — чини се — да експоненти трију семантичких компоненти имају утврђен линеарни ред и да се на основу

тога реда могу утврђивати границе појединих синтагми. Да одмах пређемо на примере:

- (5) сх *Три младе девојке увек су ми биле симпатичне.*
 мак *Трије млади девојки секогаш ми биа симпатични.*
- (6) сх *Дала сам писмо једном од сјајних и искусних чиновника.*
 мак *Го дадов писмојо на еден од сјајните и искусни чиновници.*
- (7) сх *Куйићу ти нешто лејо.*
 мак *Ке ти куйам нешто убаво.*

У примеру (5) имамо посла с одређеном дескрипцијом чији је референт један затворен идентификован скуп од три елемента. Информација о томе потиче из контекста ван именичке синтагме, формализује је прилог *увек/секогаш*, чије присуство имплицира то да је реч о девојкама идентификованим за говорно лице и његовог саговорника. Потврду да је наведена анализа коректна даје нам обавезно присуство одређеног члана у македонској синтагми. Можемо га прихватити као експонент информације R у границама саме те синтагме. У том је смислу члан морфолошки категоријални експонент информације R , онако као што су наставци за једину и множину морфолошки категоријални експоненти информације Q . У нашој синтагми, међутим, информација Q у оба језика има јасан и експлицитан лексички експонент, док је множински наставак само семантички празан корелат тога експонента.

Наш централни проблем у разматраној серији примера представљају модификатори који формализују садржину x . У примеру (5) такву функцију врши придев *млади*, представник категорије A_{int} . Тај придев модификује именицу *девојка*, или другим речима: у садржину појма 'девојка', као код сваког другог живог бића, спада својство постојања и испољавања одређеног узраста у времену. То својство отвара могућност модификације којом би се прецизирао овакав временски параметар. Међу лексичким формализацијама одговарајуће информације налази се и придев *млади*. Као свако обогаћење конотације једног појма, он истодобно ограничава његову деңотацију, па га у том смислу можемо назвати рестриктивним модификатором или — сагласно са шире прихваћеном терминолошком праксом — РЕСТРИКТИВНИМ АТРИБУТОМ. У дефиницију рестриктивног атрибута спада његов статус компоненте NNP , тј. чињеница да је он члан именичке синтагме као апстрактне „речничке” јединице номинације која тек онда кад се употреби у конкретном тексту бива везана квантификацијом. Дакле, да ставимо тачку на „и”, рестриктивни атрибут *ex definitione* стоји у зони активности квантификатора RQ који доминира модифицирану и њиме обогаћену садржину x .

У примеру (6) рестриктивни се атрибут јавља у виду конструкције саставног типа *сјајних и искусних* — да се ту ради о једном двоструко модифицираном потскупу чиновника, а не о два разна укрштена потскупа, потврђује дистрибуција македонског члана: *исјајните и искусни* (а не, што би иначе теоријски било такође могуће: *исјајните и искусните* ...).

Пример (7) је у више погледа карактеристичан и нетипичан. Формална анализа води до закључка да је *неишйо* конститутивни а *лејо* — допунски члан, при чему допунски члан стоји иза конститутивног, пошто је конститутивни члан носилац информације *R* и *Q*. Одатле сугестија да је *лејо* рестриктивни атрибут. Међутим, семантичка анализа показује да је *неишйо* семантички празно и служи више као блокада *RQ* и формална потпора, ја бих чак рекла — као средство рекатегоризације придева *лејо*, који у синтагматској вези са *неишйо* може да конституише именичку синтагму.⁷ Ако је *лејо* ипак модификатор, онда се садржина која подлеже модификацији може одредити једино као 'то што се може купити'.

Закључци наших досадашњих разматрања своде се на следеће:

1. у датој, конкретно употребљеној синтагми садржини *x*, која представља конотацију појма названог у синтагми, референцију одређују *RQ*; неки пут су *RQ* садржине формализоване делимично или чак тотално ван граница синтагме, на нивоу реченичне конструкције;
2. у том, и само у том, смислу су компоненте *RQ* у структури синтагме надређене компоненти *x*;
3. експоненти садржина *R*, *Q* и *x* имају чврсто одређени ред у синтагматском низу, наиме: $Ex_R \cdot Ex_Q \cdot Ex_x$ (где је „ $\cdot$ ” знак просте конкатенације);
4. функција модификатора — експонената садржине *x* (тј. модификатора — чланова *NNP*) састоји се у томе да кроз обогаћивање конотације сузе денотацију одговарајућег појма (уп., на пример, серију као *соба* : *мрачна соба* : *мала мрачна соба*, итд.). Ако за модификаторе прихватимо уобичајени термин атрибути, онда у наведеном, и само у наведеном, смислу можемо атрибуте у *NNP* одредити као рестриктивне. Међу тако одређеним рестриктивним атрибутима нашле би се и компоненте основног номиналног низа (тј. придевски атрибути повезани са *C* конгруенцијом у роду, броју и падежу), као и модификатори у облику читавих *NP* или *S*, уп. на пример *дрвени шио* / *шио од дрвета* / *шио који је најправљен од дрвета*, исл.

Као што смо рекли, *NNP* представља јединицу номинације — општи назив класе предмета или појава коју говорно лице уме да диференцира као такву у процесу перцепције материјалног света или својих (менталних, физиолошких) реакција на тај свет. У том смислу *NNP* представља један конструкт ванвременски или, тачније — временски везан само за говорно лице које постоји у времену и перципира одговарајућу појаву (предмет и др.) као постојећу у времену. Тек надградња информације *RQ* уводи садржину *NNP* у непосредну релацију са збивањима пројичираним у исказу. Кад употребљавамо називе коа *узбуђени малишан* или *човек са ишјаом*, и сл. у реченицама коа *Узбуђени малишан доштрачао је родитељима* или *Човек са ишјаом није се ни йомакао* и сл., ти су називи

⁷ Уп., на пример, македонски однос: *добројшо* на супрот *неишйо добро*, *убавојшо* на супрот *неишйо убаво*. У оба се случаја ради заправо о такозваној синтаксичкој субстантивацији придева у служби а) одређене или б) неодређене дескрипције.

— грађени, додуше, на бази искустава која нам конситуација или контекст пружају — употребљени примарно зато да би идентификовали учеснике ситуација о којима је реч, а не, односно само секундарно и ради информације о томе да је дотични малишан узбуђен, а да дотични човек држи штап у руци. Другим речима: одговарајући предикати већ су уграђени у садржину x одговарајућих NNP — имамо посла са номинацијом а не (или само посредно) и са предикацијом. Прави, структурни доказ, налазимо у подређењу садржине x садржини RQ . Другим речима: самим тим што је подвргнута двојној квантификацији RQ , свака у тексту конкретно употребљена NNP функционише као затворена, потпуно оформљена јединица. Наиме, присуство компоненте RQ онемогућује њено проширавање било којом новом предикацијом (новом садржином x), а такође и то да се њене компоненте разматрају као самосталне компоненте неке хијерархијски више, на пример реченичне, конструкције. Она улази у реченицу као готова, „речничка” јединица номинације.

Међутим, језик зна којим се путем може постићи и то да се NP као целина обогати таквом новом садржином x која би се налазила ван зоне активности одговарајућих квантификатора RQ , дакле и ван граница саме синтагме. Предлажемо да се носиоци тог типа модификације назову **АПОЗИТИВНИМ АТРИБУТИМА**. Пре него што ближе одредимо њихов семантички и формални статус, размотрићемо неколико карактеристичних примера.

- (8) *Девојка, узбуђена, није могла да се помири са ситуацијом.*
- (9) *Петар је, наћућ над сџолом, анализирао црџеж.*
- (10) *Зоран, необично блед и мршав, и у џовору се разликовао од осџалих дечака.*
- (11) *Ана, Петрова маћеха, доћућовала је јуче из Београда.*
- (12) *ск Сџари џрофесор, Анин менџор, није смео џо да дозволи.*
мак Сџариоџ џрофесор, менџор на Ана, не смееше џоа да џо дозволи.
Сџариоџ џрофесор, менџороџ на Ана, не смееше џоа да џо дозволи.

Наши су примери одабрани тако да сваки од њих почиње једном именичком синтагмом са идентификованим референтом. Апозитивни атрибути (овде редовно између два зареза) стоје ван зоне активности компонената RQ у одговарајућим синтагмама, тј. ван синтагми које модификују. У примерима (11) и (12) они чак представљају самосталне именичке синтагме у функцији модификатора. У примерима (9), (10) и (11) модифицирану синтагму конституирају лична имена која *ex definitione* не примају рестриктивне атрибуте. У свих пет случајева имамо посла са предикацијом (тј. са актуализираном пропозицијом у облику атрибута) или чак — у (11) и факултативно у (12) — са идентификацијом која се односи на референта модифициране синтагме. По могућности адекватна експлицитнија парафраза могла би да гласи (8) *Девојка, која је била узбуђена, није могла у џом сџању да се помири са ситуацијом*; (9) *Петар,*

који је био најнуди над столом, у којој је позицији анализирао цртеж; (10) Зоран, који је био необично блед и мршав, разликовао се од осталих дечака и у говору, а не само овим својим особинама; (11) Ана, а рећи Ана је истио истио и рећи Пејрова маћеха, дојучовала је јуче из Београда; (12а) Сћари професор који је био Анин мениџор није смео као иакав да то дозволи; (12б) Сћари професор, а у том контексту рећи сћари професор је истио истио и рећи Анин мениџор, није смео то да дозволи. Апозитивни атрибути обогаћују новом садржином x наша знања о референту модифициране синтагме и тек тако обогаћена дескрипција заузима, као целина, позицију аргумента у одговарајућем исказу. Вреди подвући да се свуда где је избор слободан у апозитивном атрибуту појављују кратки придевски облици. Именичку синтагму проширену апозитивним атрибутом можемо на семантичком плану представити као $[RQ^i x_1]/RQ^i x_2$ — структура ван квадратне заграде представља апозитивни атрибут; експоненти RQ , ако се појаве у одговарајућој конструкцији двапут, сигнализују да се ради о идентификацији, тј. да су обе синтагме (модифицирана и апозитивна) употребљене у *suppositio materialis* (в. горе парафраза примера (11) и (12б)). Апозитивни атрибут јесте спољашњи модификатор именичке синтагме, но ипак представља део конструкције која заузима одређену аргументску позицију, не функционише, дакле, као самосталан део реченичне конструкције.

Није лако открити комуникативни механизам који одлучује о формализацији одређене садржине на нивоу рестриктивног и/или апозитивног атрибута. Изгледа да је од прворазредног значаја функционална перспектива текста, тј. његова тематско-рематска структура. Анализа разноврсних примера дозвољава да се формулишу следећа два строга правила:

- *NP*, ма како била разграната, укључујући све њене рестриктивне атрибуте, у терминима функционалне перспективе представља увек недељиву целину.
- Апозитивни атрибут *ex definitione* се у терминима функционалне перспективе разликује од синтагме коју модификује.

Намеће се закључак да се у позицију апозитивног атрибута ставља садржина која треба да привуче пажњу адресата путем контраста у функционалној перспективи. Релативно чешће долази у обзир — увек мање предвидљива — модификација по линији релационих, а не иманентних својстава модифициране садржине. Уп. на пример *девојка* (тема), *узбуђена* (рема) . . . — најтипичнија ситуација, или *Ана* (тј. нека жена по имену Ана — рема), *Пејрова маћеха* (надовезивање на већ уведеној тему) — ситуација карактеристична за случајеве идентификације.

У случајевима кад модифицирана синтагма представља неодређену дескрипцију, механизми апозиције су мало друкчији. Ту може доћи до понављања конститутивног члана модифициране синтагме као семантички празне потпоре формално рестриктивног, функционално апозитивног атрибута, уп. *Мало чаја, незаслађеној, сигурно ти неће шкодити.* према *Мало чаја, незаслађеној чаја, сигурно ти неће шкодити.*, и сл.

Да бисмо употпунили оцртану слику, посветићемо мало пажње и конструкцији која наизглед подсећа на апозитивни атрибут именичке синтагме, док, у ствари, функционише самостално на нивоу модификатора реченице. Да се вратимо на последњу серију примера мењајући једино линеарну позицију атрибута:

(8') *Узбуђена, девојка није могла да се помири са ситуацијом.*

(9') *Наћнућ над ситолом, Петар је анализирао црпез.*

(10') *Необично блед и мршав, Зоран се и у јовору разликовао од осталих деचाка.*

(11') **Петрова маћеха, Ана је јуче дојућовала из Београда.*

(12') **Анин менијор, сћари професор није смео то да дозволи.*

На површинском нивоу текста релације (8) наспрот (8'), (9) наспрот (9') итд. своде се на неоствареност/оствареност инверзије апозитивног атрибута, односно на то да ли он јесте или није пренесен на прву позицију у реченичној конструкцији. Као што видимо, у два од пет случајева извршена инверзија резултира у непостојећим конструкцијама. Уп. и следеће примере:

(13) *Чорба, необично слана, није никоме љријала.*

(14) *Петар, незналица, није имао никаквих изледа да усје у тој средини.*

према:

(13') *Необично слана, чорба није никоме љријала.*

(14') *Незналица, Петар није имао никаквих изледа да усје у тој средини.*

Упореди, најзад:

(11'') *У својству Петрове маћехе, Ана је јуче дојућовала из Београда.*

(12'') *Као Анин менијор, сћари професор то није смео да дозволи.*

(13'') *Пошћо је била необично слана, чорба никоме није љријала.*

(14'') *Пошћо је био незналица, Петар није имао никаквих изледа да усје у тој средини.*

Изгледа да апозитивни атрибут као самостална, слободна предикација увек имплицира и једну надграђену предикацију. Та предикација повезује временском, а често и каузалном мотивацијом, две пропозиције које деле заједнички аргумент у виду разматране именичке синтагме и које су формализоване а) у главној реченици и б) у апозитивном трансформу. Споменута временска и/или каузална веза функционише, дакле, као предикат вишег ранга са два пропозиционална аргумента. Ако се апозитивни атрибут нађе у постпозицији непосредно уз именичку синтагму, он се схвата као модификатор те синтагме. Према томе у (8) имамо посла са девојком која је узбуђена, у (11) са жењом која се зове Ана и која јесте Петрова маћеха, у (13) са чорбом која је слана, итд. Међутим, ако се раскине линеарна веза између *NP* и њеног апозитивног атрибута — у нашем случају ако се тај атрибут постави на прво место у синтагматском низу — он се јавља у новој перспективи, као самостални моди-

фикатор реченице, и у тој позицији често захтева посебна граматичка средства која би га, као реченични трансформ, акомодирала главној реченици. Та средства могу, уосталом, и да га „поврате” у статус реченице (уп. 13”, 14”). Нисмо, међутим, у стању у овако кратком чланку ни да набројимо, а камоли да размотримо све семантичке и формалне факторе који утичу на избор оваквих акомодационих средстава.

Да се вратимо на крају и на пример од којег смо пошли: *Уморна и њладна деца врайила су се кући* (рестриktivни атрибут) / *Деца, уморна и њладна, врайила су се кући* (апозитивни атрибут на нивоу именичке синтагме) / *Уморна и њладна, деца су се врайила кући* (апозитивни атрибут на нивоу реченице). Ту је карактеристична линеаризација клитика, тј. облика *су се*, у односу на глагол *врайила*. Та се линеаризација може схватити као својеврстан експонент чињенице да основна дихотомија дели две прве од треће конструкције. Међутим, пошто се апозитивни атрибут очигледно изузима при одређивању места заменичких клитика, линеаризација тих клитика истодобно представља и доказ да је апозитивни атрибут, иако везан конгруенцијом са конкретном NP, ипак самосталан члан реченичне конструкције (уп. горе пример (9)).

Варшава

Зузана Тополињска

Summary

Zuzanna Topolińska

RESTRICTION VS APPPOSITION: TWO TYPES OF NP MODIFIERS?

The paper deals with mechanisms of introducing new predicative content into the noun phrase. The author claims that of primordial importance is whether the modifiers — exponents of that content are free or bound in respect to corresponding referential quantifiers. Cf. SC *Gladna i umorna deca vratila su se kući*. — restrictive attribute, *Deca, gladna i umorna, vratila su se kući*. — appositive attribute at the NP level, *Gladna i umorna, deca su se vratila kući*. — appositive attribute at the sentential level.

Different content is formalized respectively as RA or as AA depending on the functional sentence perspective (i.e. depending on the thematic-rhematic structure of the text).